

МІСЦЕ РОДИННОЇ ЛЕКСИКИ В ЖИТТЄВОМУ ЦИКЛІ СІМ'Ї (КОМУНІКАТИВНО-ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД)

THE PLACE OF FAMILY VOCABULARY IN THE FAMILY LIFE CYCLE (COMMUNICATIVE-ACTIVITY APPROACH)

У статті здійснено теоретичний аналіз і практичне декодування життєвого циклу сім'ї у площині опрацювання досліджуваних одиниць. Розроблено методичну організацію та поетапну підтримку процесів формування родинної лексичної компетенції; забезпечення необхідного балансу розвитку особистості (комунікативно-діяльнісний підхід). Крім того, спроектовано ефективність засвоєння навчального матеріалу крізь призму виховання свідомого ставлення до міжособистісної взаємодії та здобуття мінімуму психологічних знань у контексті мовознавчих розвідок на уроках рідної мови.

Серед умов, які забезпечували результативність вивчення досліджуваних одиниць (комунікативно-діяльнісний підхід), визначено необхідність власних різноаспектних спостережень; формування культури взаємної підтримки в родині та між громадянами країни загалом; відповідального ставлення до вибору майбутнього супутника життя; одруження.

Установлено черговість виконуваних видів робіт, які пов'язано з лінгвістичним матеріалом і власними креативними міркуваннями. Звернено увагу на з'ясування факторів, що перешкоджають або сприяють розлученню, чинники особистісної готовності до створення сім'ї. Для прикладу: здатність турбуватися про іншого, самовіддано служити ближньому, творити добро, співчувати, співпереживати, входити в емоційний світ партнера, сприймати переживання рідної людини, віднаходити духовну єдність, терплячість, поблажливість, великодушність.

Зроблено висновки про перспективність опрацювання досліджуваних одиниць у руслі вказаного напрямку (комунікативно-діяльнісний підхід); наголошено на можливості інтенсифікації процесів засвоєння навчального матеріалу, як-от: опанування необхідного мінімуму психологічних знань, робота з різними типами словників, спроб пошуку сімейного щастя, творчого застосування СІТ, обговорення вражень, висновків, здобуттого досвіду життя та ін.

Ключові слова: життєвий цикл сім'ї, криза, родинна лексика, комунікативно-діяльніс-

ний підхід, родинна лексична компетенція, баланс розвитку особистості.

The article provides a theoretical analysis and practical implementation of the family life cycle in terms of the investigated units. The methodical organization and step-by-step support of processes of formation of family lexical competence is developed; the necessary balance of personality development is provided (communicative-activity approach). In addition, the effectiveness of learning material through the prism of educating a conscious attitude to interpersonal communication and obtaining a minimum of psychological knowledge in the context of linguistic research at native language lessons is analysed.

Among the conditions that ensured the effectiveness of the study of the investigated units (communicative-activity approach) the need for their own multifaceted observations; formation of principles of mutual support in a family and between the citizens of the country as a whole; a responsible attitude to the choice of future companion and marriage are determined.

The order of the types of work performed, which are interconnected with the linguistic material and one's own creative considerations, is established. Attention is paid to finding out the causes that prevent or promote divorce, the factors of personal readiness to start a family. For example, the ability to care for another person, serve others selflessly, do good, sympathize, empathize, enter the emotional world of a partner, perceive the experiences of a loved one, find the spiritual unity, patience, indulgence, generosity, etc.

Conclusions are made about the further prospects of the elaboration of the investigated units in the specified direction (communicative-activity approach); emphasis is placed on the possibility of intensifying the processes of learning material, such as mastering the required minimum of psychological knowledge, working with different types of dictionaries, trying to find family happiness, creative use of IT, discussing impressions, conclusions, life experiences, etc.

Key words: family life cycle, crisis, family vocabulary, communicative-activity approach, family lexical competence, balance of personality development.

УДК 373.5.016:811.161.2'373]:159.9
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/27.16>

Рудюк Т.В.,

канд. філол. наук,
доцент кафедри української мови та методики її викладання
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя,
докторант кафедри стилістики української мови
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Рівень володіння лексикою – це своєрідний показник ерудованості особистості, тоді як формування досліджуваної компетенції – це багатостороння практика, що передбачає застосування різних галузей знань, зокрема психологічних. Так, визначений позитивний вплив від читання казок (як один зі способів збагачення словникового запасу та психотерапії) має одночасний ефект хибності сформованих стереотипів, наприклад, безтурботності шлюбного життя; безумовності сімейної гармонії та взаєморозуміння, обов'язкової вірності парт-

нерів (мами / тата) тощо. Натомість буденність здатна розвіювати подібні стандарти, до трансформації котрих підростаюче покоління виявляється не підготовленим.

У зв'язку з наведеними міркуваннями вважаємо, що вивчення досліджуваних одиниць у контексті життєвого циклу сім'ї (комунікативно-діяльнісний підхід) містить достатньо обґрунтований резерв для формування лексичної родинної компетенції; переосмислення реальних фактів існування людства; забезпечення балансу розвитку особистості між побудовою кар'єри й особистого життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Мова, на переконання Л.І. Мацько, є найпотужнішою впливовою системою [2, с. 99], складовими елементами котрої виступають слова. Загальнодоступність такого масиву варто вважати основою для формування національного лексичного багатства та необхідних життєвих роздумів: «Насправді кожному з нас варто задуматися, яким життям живемо, чим наповнюємо внутрішній простір душі: ясним розумом, знаннями, інтелектом і ерудицією, благородними почуваннями, стійкістю духу, чистотою помислів, щирістю почуттів, шляхетністю виховання, співчуттям до інших – кому складніше і важче жити. Як самому не зламатися і не дати іншим спіткнутися, а, навпаки, осяятися внутрішнім зором душі, побачити перспективу і допомогти, зробити якесь благородне діяння. Іноді не гріх подумати, що саме без тебе не прозвучить ось ця нотка в оркестрі життя» [2, с. 78]. Безумовно, такі шляхетні порухи варто виховувати в родині, але водночас вони є надто необхідними в аспекті текстового забезпечення лінгвістичного матеріалу, вирішення назрілих питань про виокремлення відповідного розділу або факультативу тощо. Недарма один із заголовків батьківської педагогіки В.О. Сухомлинського репрезентує одну з наболілих проблем поколінь: «Не забудь, що твій син через кілька років стане головою сім'ї – батьком і чоловіком» [5, с. 121] і водночас містить нелукаву відповідь: «Як часто забувають про це батьки й учителі» [5, с. 121]; незважаючи на те, що «найголовніше, щоб у чуйну дитячу душу, на благодатний ґрунт упало насіння священного людського почуття – почуття вірності сина матері, брата – сестрі, чоловіка – дружині; відбулося цінне відкриття їхнім очам високої людської вірності у житті, перед якою вони б зупинилися вражені» [5, с. 121]. Тобто розвиток родинності – це правічне питання, яке має торкатися як сім'ї, так і школи, бути предметним наповненням для завдань з української мови; передбачати одночасне здобуття мінімуму психологічних знань; формування досліджуваної компетенції.

О.М. Затворнюк аналізує різні підходи на життєвий цикл сім'ї. Зокрема, дослідниця справедливо наголошує на тому, що вони ґрунтуються на зміні місця дітей у родині. Для прикладу: авторка розглядає відповідні етапи за німецьким дослідником Р. Нойбертом, сучасну вітчизняну періодизацію Е. Васильєвої, теоретичні схеми та концепції дослідження американського соціолога Р. Гілла, загальні моменти родинного й особистісного розвитку Дороти та Рафаеля Бекварів, періодизацію американсько-німецького психолога Е. Еріксона [1, с. 40–45]. Водночас, зауважує А.Ю. Ковтун, у міру зростання кожного члена сімейного колективу ця найменша складова одиниця держави повинна пройти через складні загострені стани,

які супроводжуватимуться підвищеною тривожністю, зміною характеру взаємодії між її членами й організацією сімейного життя, – кризи [4, с. 116]. Отож, усвідомлене сприйняття перерахованих перешкод дозволить майбутнім дружинам і чоловікам значно скоротити витрати особистісного енергетичного резерву на вирішення закономірних проблем; бути свідомими батьками та громадянами держави.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Вивчення й осмислення родинної лексики в життєвому циклі сім'ї не передбачено розділом лексикології навчальної програми української мови. Проте виокремлення досліджуваного матеріалу (комунікативно-діяльнісний підхід) як необхідної складової частини для формування родинної лексичної компетенції забезпечить необхідний баланс розвитку особистості; розбудову і зміцнення української державності.

Мета статті. Проаналізувати місце досліджуваних номінацій у теорії та практиці життєвого циклу сім'ї (комунікативно-діяльнісний аспект); установити умови формування родинної лексичної компетенції; забезпечення всебічного розвитку особистості.

Виклад основного матеріалу. Дослідження питання підходів і домінант періодизації сімейного життя потребує декотрого структурування інформації з метою належного забезпечення ілюстративним матеріалом уроків української мови; формування вказаної компетенції у комунікативно-діяльнісному ракурсі:

Вправа І. Ознайомтеся з найважливішими етапами існування особистості. Запишіть родинні номінації, які репрезентують визначені періоди.

1. Стадія монади або залицяння (не заручена особа) – родинні лексичні номінації (р. л. н.) – *донька / син; дівчина / хлопець ...*

2. Вступ до шлюбу (прийняття й освоєння подружніх ролей) – р. л. н. – *наречена / наречений; молода / молодий; подружжя; дружина / чоловік; невістка / зять; свекруха / свекор; теща / тесть; тітка / дядько; племінниця / племінник (небога / небіж); вуйна / вуйко; зовиця / дівер...*

3. Народження дитини та взаємодія з нею:

– дошкільник – р. л. н. – *немовля; донька / син.*

– молодший школяр – р. л. н. – ... ;

– підліток – р. л. н. – ... ;

– юнак – р. л. н. – ... ;

4. Зріла стадія шлюбу або людина середнього віку – р. л. н. – *дружина / чоловік; тітка / дядько, ...*

5. Період «Покинутого гнізда» (навчання, одруження дітей) – р. л. н. – ...

6. Пенсія та старість / смерть одного з подружжя – р. л. н. – *бабуся / дідусь; прабабуся / прадідусь.*

7. Завершальна фаза монади – р. л. н. – ...

Вправа II. З'ясуйте лексичне значення наведених родинних номінацій за тлумачним словником: *прарід, прародич/-а, прапрародок*. Уведіть досліджувані номінації у контекст.

Вправа III. Законспекуйте інформацію про чинники, які сприяють / перешкоджають розлученню. Випишіть родинні лексеми, перевірівши їхнє значення за словником.

Фактори, які сприяють розлученню: надто ранній шлюб (до 19 років); відкладання оформлення стосунків (через неготовність); різниця у віці понад 10 років; суттєві відмінності фізичної привабливості; деякі мотиви одруження (матеріальні, на зло третій людині, з метою покинути батьківський дім); особистісні (емоційна незрілість, надто низька самооцінка як здатність породжувати невпевненість, ревності, ускладнення стосунків, побудованих на коханні та довірі; надмірна залежність від батьків); емоційна ізоляція (нездатність виявляти власні почуття та сприймати почуття іншого) [1, с. 47].

Чинники, що сприяють зміцненню сімейних стосунків:

1. Дошлюбні залицяння (накопичення спільних позитивних вражень і переживань як емоційного потенціалу для складних періодів подальшого сімейного життя).

2. Пізнання один одного з одночасною перевіркою прийнятого рішення (визнання як позитивних, так і негативних сторін партнера; відсутність ілюзорної позиції та віри в можливі зміни чи перебування близької людини).

Варто звернути увагу на (за С.В. Ковальовим):

- особливості сімейного ладу обранця/-ці (його/її прасім'ї, які є для іншої сторони природними);
- здатність можливого/-ї обранця/-ці до подолання неминучих перешкод у шлюбі;
- підготовленість майбутнього партнера до виконання повсякденних сімейних обов'язків (ступінь свого прийняття вказаної підготовленості);
- перевірку власних почуттів, оцінку спільної функціонально-рольової сумісності (аналіз взаємних шлюбно-сімейних уявлень, які існують у прасім'ї);
- стиль стосунків, спілкування (наскільки він припустимий для подальшого життя);
- рівень розуміння один одного; здатність долати конфлікти.

3. Проєктування сімейного життя: визначення матеріально-побутових умов; ладу в родині (патріархальний / матріархальний, елітарний) тощо.

Так, жіноча інтимно-особистісна відповідність виникає значно пізніше за чоловічу – часто до 26–28 років, тому може виступати підставою дошлюбного розлучення або вимушеного шлюбу, для прикладу: вагітність до офіційних стосунків складає 61,7% від усіх зачатъ; у 16–17 років – 95,6%, у 25–29 років – 54,9% [1, с. 50].

Вправа IV. Проаналізуйте чинники готовності до шлюбу (за В.А. Сисенко). Визначте відповідно до названих пунктів родинні номінації, які Ви асоціюєте зі вказаними характеристиками. Відповідь аргументуйте. Наприклад: здатність турбуватися про іншу людину, самовіддано служити, творити добро найперше я асоціюю з родинною лексичною номінацією *мама*, через те, що ...

Готовність до шлюбу (за В.А. Сисенко):

- здатність турбуватися про іншу людину, самовіддано служити, творити добро;
- співчувати, співпереживати, входити в емоційний світ партнера, приймати його радощі та горе, переживати невдачі, віднаходити духовну єдність;
- здатність до кооперації, співробітництва, міжлюдського спілкування, наявність навиків і вмінь здійснювати різні види праці, організовувати домашнє господарство та його розподіл;
- висока етична культура, яка передбачає терплячість і поблажливість, великодушність і доброту, прийняття іншої людини з усіма дивацтвами та недоліками, придушення власного егоїзму;
- уміння швидко змінювати власну поведінку відповідно до обставин, вияв терплячості, стійкості та передбачуваності, здатність до компромісу [1, с. 50].

Вправа V. Поміркуйте, які можливі наслідки одруження з людиною, яка має несформовану готовність до шлюбу. Прокоментуйте власне бачення процесу обрання супутника життя як майбутнього батька / матері спільних дітей.

Вправа VI. Напишіть твір-роздум на одну з тем: «Традиції прародини як фактори безумовного впливу на майбутню сім'ю та державу», «Кризові моменти сім'ї та способи їхнього подолання».

Вправа VII. Дослідіть, які сімейні звичаї було перейнято Вашою родиною від прародини дідуся та бабусі. Підготуйте усне повідомлення згідно з отриманою інформацією.

Вправа VIII. Поміркуйте, чи пропагують сучасні соціальні мережі виховання ідеалів справжнього чоловіка / дружини; батька / матері; міцної української родини? Відповідь аргументуйте.

Вправа IX. Складіть усне повідомлення за довільно визначеною тематикою з однією із запропонованих родинних номінацій: *мама, тато, брат, сестра, бабуся, дідусь, зять, невістка, мачуха, вітчим, хрещена, хрещений...*

Вправа X. Використовуючи СІТ, створіть проєкт на тему: «Чи потрібно готувати підрастаюче покоління до подружнього життя?». Обговоріть перспективи зазначеної мети в контексті шкільного курсу рідної мови та розділу лексикології зокрема.

Вправа XI. Дослідіть пам'ятки українського та світового мистецтва (архітектури, скульптури, живопису), які пов'язані з лексичними родинними номінаціями або сім'єю.

Дослідження таємниці подружнього щастя

№ з/п	Родинна номінація	Секрет щасливого подружнього життя полягає в ...	Висновки, міркування, зауваження тощо.
1.	Мама	...повазі один до одного	...
2.	Тато
3.	Брат
4.	Бабуся
...

Проілюструйте вказану розвідку відповідними фото-, відео- чи аудіоматеріалами; коротким структурованим повідомленням про них.

Наприклад:

– живопис – І.А. Тихий «Щасливий батько» (1951); «Материнство» (1957); «Рідна земля» (1963) – ...;

– архітектура – арка закоханим у Полтаві, яка містить надпис: «Де згода в сімействі, де мир і тишина, щасливі там люди, блаженна сторона» – ...;

– скульптура: Батьківщина-мати (м. Київ) – ...

Вправа XII. Підготуйте публічний виступ на тему: «Чи потрібно знати свій рід?».

Вправа XIII Здійсніть лінгвістично-психологічну саморефлексію за наведеним зразком:

– які лексичні родинні номінації Ви з'ясували на сьогоднішньому уроці? Поясніть їхнє лексичне значення.

– чи вважаєте важливою для опрацювання інформацію про чинники, які сприяють / перешкоджають розлученню? Відповідь аргументуйте.

– з'ясуйте зі своїми близькими секрети щасливого сімейного життя, заповніть відповідну таблицю (див. табл. 1).

Висновки. Таким чином, дослідження місця родинних номінацій у теорії життєвого циклу сім'ї (комунікативно-діяльнісний підхід) є досить сприятливим ґрунтом для формування згаданої компетенції, розбудови та зміцнення української державності; забезпечення необхідного балансу розвитку особистості між побудовою кар'єри й особистим життям; перспективою подальших наукових спостережень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андреева Т.В. Учебное пособие. Санкт-Петербург : Речь, 2005. 244 с.

2. Затворнюк О.М. Психологія сім'ї : навчально-методичний посібник. Київ : Видавничий дім «Слово», 2018. 184 с.

3. Мацько Л. Українська мова в освітньому просторі: навчальний посібник для студентів-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр». Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. 607 с.

4. Психологія сімейних відносин : хрестоматія / упор. А.Ю. Ковтун. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2011. 319 с.

5. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. Київ : Рад. школа, 1978. 263 с.